

ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У КОНТЕКСТІ АМЕРИКАНО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН

Н. В. Криворучко

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380673431036; e-mail: natalia.politique@gmail.com*

У статті проаналізовано шляхи трансформації зовнішньої політики та політики безпеки Чеської Республіки від невеликої держави до держави, здатної формувати засади політики безпеки поруч з регіональними лідерами – державами Центрально-Східної Європи. Обґрунтовано тезу, що політика безпеки малих держав зазвичай формується під впливом регіональних гравців та основних геополітичних партнерів. Завданням статті є окреслити основні сфери зіткнення інтересів США та РФ на території Чеської Республіки. На прикладі модернізації чеської атомної електростанції «Темелін» простежено межі американсько-російського протистояння, а також окреслено можливості реалізації політики безпеки Чехії як малої держави.

Ключові слова: політика безпеки, малі держави, внутрішні і зовнішні інтереси

Початок ХХІ ст. характерний змінами в системі міжнародних відносин у сфері безпеки, що дає підстави говорити про початок нового етапу їх розвитку. Трансформація доктрини безпеки Європи дала змогу малим та середнім державам стати повноправними суб'єктами міжнародних відносин. У цьому контексті Чеська Республіка як мала держава у глобальному вимірі та середня в європейському прагне зайняти одне з осьових місць у системі безпеки Європейського континенту.

Формування політики безпеки в умовах децентралізації та регіоналізації сучасного геополітичного простору для Чеської Республіки як невеликої держави у центрі Європи є водночас і викликом, здатним спровокувати виникнення глобальних загроз, і можливістю з користю для себе використати власне регіональне та геополітичне положення.

Малі держави, такі як Чеська Республіка, часто стають, незважаючи на величину своєї території чи регіональне значення, «нейтральним» полем для протистояння інтересів глобальних держав-лідерів. Тому пріоритетність державних інтересів та проведення чіткої політики безпеки для невеликої держави апріорі може стати аргументом у виборі прихильності одного з полюсів конфлікту. Втім, коли мова йде про тісну економічну співпрацю, включаючи енергетичну залежність, з одного бо-

ку (присутність російського капіталу в чеській економіці) та гарантії безпеки (з боку НАТО і США) з другого, то навіть економічно обґрунтована позиція стає фактором переходу в зону впливу одного з геополітичних акторів.

Відповідно до цього складність формування політики безпеки Чеської Республіки полягає в тому, що як член ЄС і НАТО Чехія дотримується умов Спільної політики безпеки та оборони, як партнер США перебуває у добрих відносинах з глобальним лідером і як колишня комуністична держава намагається підтримувати баланс у прагматичних відносинах з Російською Федерацією.

Актуальність обраної тематики для українського середовища зумовлюється необхідністю розгляду можливостей та загроз при реалізації державної політики безпеки, а також можливостей впливу глобальних держав-лідерів на внутрішньо- та зовнішньополітичний простір безпеки.

Мета статті – розкрити виклики й можливості при реалізації політики безпеки малої держави у центрі Європи, а також проаналізувати геополітичні можливості політики безпеки Чеської Республіки у контексті американсько-російських відносин.

Фактор задоволення інтересів глобальних та регіональних держав-лідерів за рахунок малих та середніх держав протягом тривалого часу є предметом досліджень чеських, польських, американських, російських та українських науковців. Проблематика актуальна не лише для наукового кола істориків, політологів, а й для дипломатів, політиків, фахівців у галузі економіки, представників засобів масової інформації тощо.

Аналіз робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників демонструє недостатність розробки обраної теми й водночас необхідність об'єктивного наукового осмислення причин, ключових чинників та наслідків американсько-російського впливу у державах Центрально-Східної Європи, зокрема в Чеській Республіці. При написанні статті особливу увагу приділено фундаментальній праці Г. Масарика «Незалежна Богемія», в якій він критично відгукнувся про Росію та царизм, однак вважав за необхідність послідовне вибудовування хороших відносин з Росією, що, за його словами, в майбутньому матиме важливе значення для нової держави у досягненні захисту від пангерманізму [6]. Привертають увагу і праці чеських науковців та експертів О. Піка, Б. Даньчака, Я. Заграділа, Л. Сабада та ін. Вагомими при написанні статті стали також багаторічні дослідження чеських авторів М. Балабана, А. Рачека, Л. Стейскала та ін.

Різні аспекти політики безпеки Чеської Республіки розглянуто у працях польських дослідників зовнішньої політики, серед яких: А. Гризь, Ю. Друкалець, Е. Колодей, В. Лучак, К. Ледел, П. Тучинський, М. Мариш та ін. Зокрема, польський історик Т. Грабінський у своєму дослідженні «Російська присутність у Чеській Республіці» детально проаналізував геополітичні та регіональні наслідки роз'єднання Чехословаччини, де Чехії відведено особливу роль інтегратора Центральної Єв-

ропи [5]. Особливу увагу привернули роботи російських дослідників І. Тарасова, В. Гулевича, М. Орловського, І. Орлика, І. Іванова, С. Карпанова, А. Кокошина, А. Картунова, В. Никонова, Е. Позднякова та ін.

Нова Стратегія безпеки Чеської Республіки, прийнята 2011 року, засвідчила євроатлантичні пріоритети як основні й стратегічні для зовнішньої політики та політики безпеки в рамках членства в НАТО, ЄС, ОБСЄ та інших міжнародних об'єднаннях. Відповідно до Стратегії, гарантами національної безпеки Чехії визнаються Північноатлантичний альянс і Сполучені Штати; країнам ЄС відводиться ключова роль в економічних та політичних відносинах; Росія залишається партнером, хоча й без особливого статусу “стратегічного партнерства” чи “пріоритетних дружніх відносин” [8].

Характерною особливістю сучасного етапу формування політики безпеки Чехії стала ідея “вертикальності”, яку висловив у роботі «Реалізм замість ілюзій» депутат Європейського парламенту, міністр тіньового кабінету міністрів 2002-2006 рр. Ян Заграділ [9, с.7-8]. Колишній антагонізм Схід – Захід відомий чеський політик запропонував замінити “вертикаллю” на просторі Середньої Європи між Німеччиною і Росією. На його думку, Чеська Республіка має можливість стати регіональним лідером у Центральній-Східній Європі, зміцнюючи економічні та культурні зв'язки з сусідами, включаючись у політичні і соціально-економічні перетворення в Східній і Південно-Східній Європі, просуваючи в регіоні ідеї свободи і демократії. Водночас дослідник підкреслює, що Чехія не може замикатися в просторі Середньої Європи, їй необхідні міцні відносини з партнерами по Євросоюзу, Сполученими Штатами і Росією.

Дещо відмінна думка щодо регіонального та геополітичного значення Чеської Республіки у російських дослідників та політиків, котрі на сучасному етапі вбачають тенденцію до зміцнення і поліпшення чесько-російських відносин. За словами наукового співробітника Російської академії наук Ігоря Орлика, “три найважливіші обставини визначили в останні роки активізацію політичних відносин між Росією та Чехією. По-перше, відчуття чеським суспільством відносної стабілізації внутрішньої політичної ситуації в Росії на початку XXI століття; по-друге, стабілізація відносин Росії із Заходом; по-третє, усвідомлення економічних меж співробітництва Чехії із Заходом” [11, с.49-50]. Російський дослідник Владислав Гулевич дотримується позиції, що на зміну історичній співпраці з Радянським Союзом, а згодом і РФ, Чехія, разом із входом до євроатлантичних структур обрала шлях зміни сюзерена та бере участь у реалізації колоніальних планів Вашингтона. “...і нині новий сюзерен – Сполучені Штати – визначає подальшу поведінку Чехії, що служить розділовою лінією між Західною і Східною Європою” [10].

Як уже було сказано, коли зважати на величину своєї території чи регіональне значення, малі держави часто стають “нейтральним” полем для протистояння інтересів глобальних держав-лідерів. Однією зі сфер

зіткнення російсько-американських інтересів у Чехії визначається питання розміщення елементів протиракетної оборони (ПРО) в державах Центрально-Східної Європи. Зважаючи на те, що ця проблема отримала широке висвітлення в науковій та публічній дискусіях, вважаємо за доцільне звернути увагу на ще один позірний приклад протистояння й зіткнення інтересів РФ та США на території ЧР як малої держави. Мова йде про модернізацію атомної електростанції «Темелін». Геополітичне протистояння, розпочавшись у 2009 році, не лише призвело до втягнення у цей процес громадськості ЧР та публічного обговорення енергетичної політики, а й стало однією з причин відмови брати участь у цьому проекті іноземних конкурентів, зокрема французьку компанію.

Поки у Німеччині та інших європейських державах відмовляються від атомної енергетики, Чехія проводить один із найбільших тендерів на оновлення АЕС. Важливість процесу переговорів посилює той факт, що угода на суму близько 15 млрд. доларів на модернізацію електростанції «Темелін» лежить у площині економічних та енергетичних інтересів світових лідерів. Тому експерти оцінюють цей проект не стільки необхідністю, а скільки тонкою геополітичною боротьбою між Сполученими Штатами і Росією [1].

Будівництво АЕС «Темелін», розпочато в 1987 році, що передбачало експлуатацію чотирьох її енергоблоків. У 90-х роках чеський уряд вирішив відмовитись від будівництва третього і четвертого та продовжити модернізацію з будівництва перших двох енергоблоків. З перервами завод було завершено в 2002 р. із встановленою потужністю 2000 МВт і з забезпеченням двома російськими реакторами ВВЕР-1000. У планах поточного проекту оновлення – подвоєння потужностей АЕС «Темелін», а також відмова від будівництва третього і четвертого блоків.

АЕС «Темелін» є державним акціонерним товариством, 70 відсотків акцій перебуває під управлінням CEZ Group. Тому чеський уряд прийматиме остаточне рішення у виборі переможців. На початку серпня 2009 р. із оголошенням конкурсу на тендер участь планували три організації: французька Areva, американо-японська Westinghouse Electric Company і російсько-чеський консорціум MIR.1200. Втім, у жовтні 2012 року CEZ Group оголосив, що Areva не відповідає встановленим вимогам та іншим критеріям, визначеним у конкурсі, внаслідок чого її було виключено з тендерних перегонів. Отже, залишилися два кандидати на участь у проекті – американська Westinghouse і російська MIR.1200 [2].

Може здатись, що питання участі в тендері лежить виключно в економічній площині, однак факт політичного лобювання кожною з компаній власних інтересів (обидві – Westinghouse і MIR.1200 за сприяння урядів найняли PR агентства для формування прихильної громадської думки серед громадян ЧР) доводить важливість американської та російської присутності на енергетичному та атомному ринках. Посол США в Празі Норман Ейзен заявив, що для підтримки своєї заявки

Westinghouse буде отримуватиме все необхідне від посольства США в Празі і від уряду США [2]. Це вже було продемонстровано під час грудневого візиту 2012 р. Хілларі Клінтон, яка зустрілася з чеськими політиками (в тому числі з представниками опозиційних партій) з проханням підтримати пропозицію Westinghouse. Під час візиту Клінтон акцентувала на гарантіях національної системі безпеки та зміцнення чеської позиції в НАТО.

Консорціум MIR.1200 складається з трьох компаній: чеської Skoda JS та російських «Атомстройекспорт» і «Гідропрес», що належать державному підприємству «Росатом». Тісний зв'язок з Кремлем викликає побоювання, що уряд Росії використовує «Росатом» подібно до «Газпрому» як засіб зовнішнього тиску. З другого боку, у випадку, коли чеська компанія CEZ не буде в змозі сплачувати кошти на фінансування будівництва, «Росатом» (за підтримки Москви) забезпечить відсутні кошти. Що стосується американської компанії Westinghouse, то допомогу надаватиме Американський банк експорту та імпорту. Для «Росатома» участь в оновленні АЕС «Темелін» може означати початок майбутньої співпраці з державами Центральної та Східної Європи. Відповідно це викликає занепокоєння у Вашингтоні, який стурбований подальшим розширенням державних компаній Росії в таких стратегічних галузях, як атомна енергетика в Центральній та Східній Європі.

Тендер планується завершити до кінця 2013 року. За словами прес-секретаря CEZ Ладіслава Кршіжа, остаточного переможця тендера компанія хоче оголосити у вересні 2013 року, а будівництво почнеться в 2016 році. Нові енергоблоки до національної енергосистеми можуть підключити не пізніше 2025 року [2]. Однак, зважаючи на напружені американсько-російські відносини, експерти прогнозують імовірно відтягування на ще один рік оголошення результатів тендера, що додає політичним гравцям сили та часу для маневру. За словами експертів, АЕС «Темелін» є одним із найбільших енергетичних тендерів в Європі, тому конкуренція між Westinghouse і MIR.1200 ускладнюватиме і без того напружені відносини РФ–США.

Переможець тендера повинен бути обраний на основі економічних і технологічних критеріїв: здатності розширити економічні можливості для бізнесу ЧР (не тільки під час будівництва, а й за рахунок майбутньої співпраці), забезпечити якість будівництва та гарантії високих стандартів безпеки. На сьогодні російсько-чеська компанія MIR.1200 підтвердила надання в разі перемоги в тендері 70 відсотків робочих місць чеським робітникам. Своєю чергою американська Westinghouse запропонувала залучення чеських фірм до всіх інших американських проектів на території ЧР, акцентуючи на високих стандартах безпеки і передових технологіях.

Голова чеського управління державної ядерної безпеки Дана Драбова описала недоліки кожної заявки. За її словами, "...слабкість росій-

ської сторони – в способі організації будівництва та забезпечення контролю якості за ним”. З другого боку, концепція американської компанії Westinghouse є “занадто новою” – компанія пропонує побудувати два ядерні реактори AP1000, які ще не були в експлуатації, тому немає практичних доказів їх надійності [1].

Складність ситуації полягає в тому, що рішення щодо тендера має широкі наслідки для чеської зовнішньої політики, оскільки обирати доведеться між двома об’єктами, які представляють різні полюси чеської зовнішньополітичної орієнтації. У процесі прийняття рішень чеська сторона братиме до уваги не тільки економічні та технологічні особливості пропозицій, а й їх стратегічні та політичні аспекти.

Однією з найскладніших проблем у тендерній політиці ЧР є відсутність чіткої позиції чеського уряду та парламенту стосовно РФ. Якщо Прага віддасть перевагу Westinghouse для подальшого зміцнення добрих відносин зі своїм союзником – Сполученими Штатами, то, очевидно, виникне негативна реакція та критика з боку сторони Росії. Крім того, якщо чеська атомна електроенергетика замикатиметься на присутності контрольованих Кремлем компаній, то підвищується ймовірність виникнення загроз не лише економічного, а й політичного впливу з боку РФ.

Ще більш розділеним у цьому питанні є чеське суспільство, яке через наявну енергетичну залежність від РФ (за 2012 р. ЧР імпортувала з Росії 70% необхідних енергоресурсів) сприймає пропозиції РФ як розширення сфер впливу в Центральній Європі та прагне збільшення енергетичної незалежності від Росії. Опитування, проведене французькою компанією перед її виключенням, показало, що громадськість більше схильна до проекту Westinghouse – 20%, Areva отримала 15%, а MIR.1200 одержав тільки 5%, решта опитаних не змогла відповісти на це запитання. Бізнес-спільноти схильні до підтримки чесько-російської пропозиції MIR.1200, яка передбачає забезпечення чеських субпідрядників робочими місцями [1].

Враховуючи політичну складову проведення тендера, а також загострення російсько-американських відносин, аналізуючи політичні події навколо проекту «Темелін» і технологічні можливості АЕС, експерти також не відкидають варіант його скасування. Аргументи побудовано на фактах нестабільності проекту та відсутності будь-яких гарантій з боку уряду – уряд Чехії не гарантує CEZ, що ціна купівлі електроенергії не опускатиметься нижче 50 євро за мегават-годину, що призведе до нерентабельності інвестицій. Сумніви стосовно життєздатності проекту «Темелін» можуть призвести до небажання фінансувати проект, що також може бути підсилено позицією Німеччини, яка планує закрити свої атомні електростанції до 2022 року, та Австрії, котра проводить жорстку антиядерну політику.

Вищезазначене свідчить про те, що Чехія у цій ситуації займає складну позицію у кореляції російсько-американських відносин. З одно-

го боку, за десятиліття склалась позитивна тенденція російсько-чеських відносин у сфері атомної енергетики – Росія з початку незалежності визнавалась стратегічним партнером Чехії у цій сфері. З другого боку, створення дев'яти тисяч робочих місць компанією США та підтримка інших чеських ініціатив з боку глобального лідера може стати ще одним успішним проектом чесько-американських відносин. Перемога в тендері на побудову атомної електростанції надасть США ваги у цій сфері та допоможе розширити атомно-енергетичну програму в світовому масштабі. Крім того, в разі перемоги американського проекту ймовірно видається зміна чесько-російських відносин.

Отже, політика безпеки Чеської Республіки зумовлена розвитком відносин як з боку США, так і Росії. Покращення чесько-російських економічних відносин та енергетична залежність від російських джерел енергії ставлять чесько-російські взаємини у площину важливих, насамперед з економічної точки зору. Водночас “гарантії безпеки” з боку США як глобального лідера та стратегічного партнера здатні задовольнити амбіції Чеської Республіки як регіонального лідера у міцному тандемі з державами Вишеградської четвірки. Варто також враховувати, що реалізуючи власні можливості, Чеська Республіка може постати перед різного роду загрозами – економічного, енергетичного, політичного, інформаційного та іншого характеру. Підтвердженням можливості виникнення ризиків для політики безпеки чеської держави загалом та громадських заворушень всередині держави зокрема стали питання розміщення елементів американської системи ПРО, модернізації чеської АЕС «Темелін», інформаційні кампанії РФ та США тощо. Саме тому політика безпеки Чеської Республіки повинна підтримувати баланс у відносинах із стратегічними партнерами та тактичними гравцями, перш за все виходячи з національних інтересів безпеки громадян та держави в цілому.

Література:

1. Completion of the Temelín Nuclear Power Plant / CzeZ Group // Access: <http://www.cez.cz/en/power-plants-and-environment/nuclear-power-plants/temelin/potential-completion-of-the-temelin-nuclear-power-plant.html>
2. ČEZ Temelín Bid Ranking Reaffirms Westinghouse AP1000 Nuclear Power Plant Credentials; Westinghouse Temelín Bid Achieves Highest Ranking / Prague (PRWEB) // Access: <http://www.prweb.com/releases/2013/3/prweb10492358.htm> March 25, 2013
3. Dančák B. Deset let zahraniční politiky České Republiky – akteři a priority / B. Dančák // Listy SPFA. – Praha, 2003, Január/Február // Access: www.fss.muni.cz/.../MV_EVS_Mgr_příloha02
4. Eva M. Blaszczynski & Peter B. Doran U.S.-Central European Relations in the Age of Obama Report No. 22 / Eva M. Blaszczynski & Peter B. Doran // Center for European Policy Analysis Paper No. 18 June 2009. – S. 1-6.

5. Grabiński T. Rosyjska obecność w Republice Czeskiej / T.Grabiński // Polski Instytut spraw międzynarodowych. Biuletyn. NR 10 – 2001 – S. 93-96.
6. Masaryk T.G. The Independent Bohemia, in R. W. Seton-Watson / T.G.Masaryk / Open Library // Access: http://openlibrary.org/works/OL656195W/Independent_Bohemia
7. Příkryl Pavel Czech Debate on American Missile Defense / Pavel Příkryl // Acces: <http://www.cepa.org/content/czech-debate-american-missile-defense> 01 November 2006.
8. Security Strategy of the Czech Republic 2011 / Ministerstwo obrany CZ // Access:http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/Czech_Security_Strategy_2011.pdf
9. Zahradil J. Realismus místo iluzí / J.Zahradil. – Praha: ODS – 2004. – S. 7-10.
10. Гулевич Владислав Геополитические перспективы Чехии: взгляд из Вашингтона / Владислав Гулевич // Фонд Стратегической культуры [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.fondsk.ru/news/2011/12/19/geopoliticheskie-perspektivy-chehii-vzglyad-iz-vashingtona-11917.html> 19.12.2011.
11. Орлик И.И. Россия и Восточная Европа / Игорь Орлик // Россия и современный мир. 1994. – № 1. – С. 46-63.

Стаття надійшла до редакційної колегії 4.09.2013 р.

*Рекомендовано до друку докт.політ.наук, професором Цепендою І.Є.,
докт.політ.наук, професором Бурдяк В.І. (Чернівці)*

SECURITY POLICY OF CZECH REPUBLIC IN THE AMERICAN-RUSSIAN RELATIONS

N. V. Kryvoruchko

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57;
ph. +380673431036; e-mail: natalia.politique@gmail.com*

The security policy of small states usually formed under the influence regional players and the main geopolitical partners. The objective of the article is to define the main areas the clash of interests of the United States and the Czech Republic. On the example of modernization of the Czech nuclear power plant «Temelin» traced back the limits US-Russian confrontation, and outlines the feasibility of Czech security policy as a small state. The article analyzes the ways of of transformation foreign and security policy of the Czech Republic as small state to state, capable to shape the principles of security policy with regional leaders states by the of Central and Eastern Europe.

Key words: *security policy, small states, internal and external interests.*